

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.4/39>**Боровик Л. А.**<https://orcid.org/0000-0002-8997-0577>

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

ЗАГАЛЬНОСИСТЕМНІ ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (ООН), ЯКІ СПРЯМОВАНІ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ТА БЕЗПЕКИ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті, спираючись на аналіз норм міжнародного законодавства, виділено та охарактеризовано загальносистемні інструменти Організації Об'єднаних Націй (ООН), які спрямовані на забезпечення свободи слова та безпеки журналістів. Констатовано, що завдяки Статуту ООН, універсальним міжнародним договорам, резолюціям Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Ради з прав людини, а також діяльності договірних органів і спеціальних механізмів було створено цілісну систему міжнародних стандартів, спрямованих на гарантування права на свободу вираження поглядів, забезпечення безпечних умов здійснення журналістської діяльності та протидію безкарності за злочини, вчинені щодо журналістів. Прийняті Організацією міжнародні документи не лише закріпили основоположні принципи свободи слова, а й забезпечили їх подальший розвиток відповідно до сучасних викликів, зокрема пов'язаних із цифровізацією інформаційного простору, зростанням кількості нападів на журналістів, поширенням онлайн-переслідувань та необхідністю посилення боротьби з безкарністю. Попри це констатовано, що План дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності став важливим практичним інструментом координації діяльності держав, міжнародних організацій та інститутів громадянського суспільства у сфері захисту журналістів.

Ключові слова: інструменти, Організація об'єднаних націй, забезпечення, свобода слова, безпека журналістів.

Постановка проблеми. Організація Об'єднаних Націй відіграє ключову роль у формуванні універсальної міжнародно-правової системи захисту свободи слова та прав журналістів. Саме в межах ООН було закладено основи міжнародних стандартів свободи вираження поглядів, визначено обов'язки держав щодо забезпечення належних умов для здійснення журналістської діяльності, а також сформовано комплекс загальносистемних інструментів, спрямованих на моніторинг виконання міжнародних зобов'язань, оцінку стану дотримання прав журналістів і вироблення рекомендацій щодо їх ефективного захисту. Універсальний характер механізмів ООН забезпечує узгоджений підхід до розвитку міжнародних стандартів у цій сфері та сприяє їх імплементації на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання, щодо діяльності журналістів в Україні та всьому світі, неодноразово потрапляли у поле зору різних науковців. Зокрема, їм приділяли увагу: А.С. Бондарчук, К.М. Буряк, О.С. Демчук, О.О. Довганя, М.М. Олашин, О.В. Острогляд, В.І. Павликівський та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в українській науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання характеристики інструментів Організації Об'єднаних Націй (ООН), які спрямовані на забезпечення свободи слова та безпеки журналістів.

Постановка завдання. Саме тому метою статті є: охарактеризувати загальносистемні інструменти Організації Об'єднаних Націй (ООН), які спрямовані на забезпечення свободи слова та безпеки журналістів.

Виклад основного матеріалу. Організація Об'єднаних Націй відіграє провідну роль у становленні та розвитку універсальної системи міжнародного захисту прав людини. Саме під її егідою було сформовано міжнародно-правову основу, яка визначає фундаментальні права і свободи людини, встановлює міжнародні стандарти їх забезпечення та покладає на держави відповідні зобов'язання щодо їх дотримання. Одним із невід'ємних елементів цієї системи є свобода вираження поглядів, реалізація якої має особливе значення для здійснення журналістської діяльності. Усвідомлюючи роль журналістів у забезпеченні права суспільства на інформацію та функціонуванні демократичного суспільства, ООН послідовно розвиває міжнародно-правові стандарти їхнього захисту. Свідченням цього є значна кількість міжнародних документів, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН, Радою Безпеки, Радою з прав людини, договірними органами та іншими інституціями системи ООН, які формують комплексну нормативну основу забезпечення свободи слова, безпеки журналістів та боротьби з безкарністю за злочини, вчинені щодо них, серед таких документів, як вбачається, доцільно виділити наступні:

– Загальна декларація прав людини (1948), яка стала першим універсальним міжнародним актом, який закріпив основоположні права і свободи людини та визначив засади їх міжнародного захисту. Хоча Декларація не містить спеціальних положень щодо статусу чи діяльності журналістів, низка її норм формує міжнародно-правову основу здійснення журналістської діяльності. Насамперед, стаття 19 проголошує право кожної людини на свободу переконань і на їх вільне вираження, що включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань, а також шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Поряд із цим, стаття 18 гарантує кожній людині право на свободу думки, совісті та релігії, що є однією з передумов вільного формування переконань і здійснення права на їх вираження. Стаття 20 закріплює право на свободу мирних зборів і асоціацій, яке має значення, зокрема, для діяльності професійних журналістських об'єднань. Водночас Декларація встановлює й загальні гарантії, необхідні для реалізації будь-яких прав і свобод [1];

– Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про захист журналістів, які виконують небезпечні місії в районах збройного конфлікту (1970). Документ виходить із визнання того, що журналісти, які висвітлюють збройні конфлікти, виконують

суспільно значущу функцію, забезпечуючи міжнародну спільноту об'єктивною інформацією про події, однак через характер своєї професійної діяльності постійно наражаються на серйозну небезпеку. У зв'язку з цим Генеральна Асамблея наголосила на необхідності створення ефективних міжнародно-правових гарантій їхньої безпеки. У резолюції зазначається, що чинні на той час норми міжнародного гуманітарного права не повною мірою враховували специфіку професійної діяльності журналістів у районах збройних конфліктів, тому виникла потреба у виробленні спеціального міжнародного документа, який би визначав їхній правовий статус і встановлював додаткові гарантії захисту. З цією метою Генеральному секретарю ООН було доручено здійснити консультації з державами, спеціалізованими установами та іншими компетентними міжнародними організаціями щодо підготовки відповідного міжнародного договору [2];

– Резолюція Ради з прав людини (A/HRC/RES/21/12) про безпеку журналістів (2012). Це перша спеціальна резолюція Ради ООН з прав людини, повністю присвячена безпеці журналістів. У ній, зокрема: підтверджується, що право на свободу вираження поглядів, гарантоване статтею 19 Загальної декларації прав людини та статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, є однією з основ демократичного суспільства; визнається особлива роль журналістів у висвітленні питань, що становлять суспільний інтерес; висловлюється занепокоєння випадками залякування, переслідування, насильства та безкарності щодо журналістів; держави закликаються створювати безпечні умови для здійснення журналістської діяльності та проводити ефективні розслідування злочинів проти журналістів [3];

– Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Інформація на службі людства» (2020). У контексті захисту прав журналістів ця резолюція має опосередковане значення. Її головна мета полягає у підтвердженні міжнародних принципів свободи інформації, свободи преси, незалежності та плюралізму медіа. Саме ці принципи створюють нормативне середовище, необхідне для здійснення журналістської діяльності, однак питання фізичної безпеки журналістів чи відповідальності за злочини проти них резолюція не регулює;

– Резолюція Ради з прав людини про просування, захист та здійснення прав людини в Інтернеті (2021). У даному документі ООН закликає всі держави вирішувати питання безпеки в мережі Інтернет відповідно до своїх міжнародно-право-

вих зобов'язань у сфері прав людини, забезпечуючи захист свободи вираження поглядів, свободи об'єднань, права на приватність та інших прав людини в онлайн-середовищі, зокрема через національні демократичні та прозорі інституції, що діють на засадах верховенства права, таким чином, щоб гарантувати свободу і безпеку в Інтернеті та зберегти його роль як важливого чинника економічного, соціального і культурного розвитку. Окрім того, рішуче засуджує всі порушення та зловживання правами людини, такі як катування, позасудові страти, насильницькі зникнення, свавільні затримання, видворення, залякування, переслідування, а також гендерно зумовлене насильство, вчинені щодо осіб за здійснення ними своїх прав людини та основоположних свобод в Інтернеті, і закликає всі держави забезпечити притягнення винних до відповідальності [4]. Хоча Резолюція Ради ООН з прав людини A/HRC/RES/32/13 «Заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті» (2016) безпосередньо не присвячена захисту журналістів, вона має важливе значення для забезпечення їхніх прав, насамперед у сфері цифрової журналістики, свободи вираження поглядів та безпеки професійної діяльності в онлайн-середовищі. Документ підтверджує фундаментальний принцип, згідно з яким права людини, гарантовані в офлайн-просторі, повинні однаковою мірою забезпечуватися і в цифровому середовищі. Це положення є особливо важливим для журналістів, оскільки їхня професійна діяльність дедалі більше пов'язана з використанням мережі Інтернет як основного засобу пошуку, обробки та поширення інформації. Резолюція підтверджує дію права на свободу вираження поглядів відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права незалежно від засобів комунікації, що створює міжнародно-правову основу для захисту діяльності журналістів у цифровому просторі;

– Резолюція Ради з прав людини про свободу думки та її вираження (2022). Основні положення резолюції зводяться до такого: підтверджується, що право на свободу думки та свободу вираження поглядів, включаючи свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів, гарантується статтею 19 Загальної декларації прав людини та статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; наголошується, що свобода вираження поглядів є однією з основ демократичного суспільства, необхідною умовою сталого

розвитку, верховенства права, належного врядування, боротьби з корупцією та дезінформацією; підкреслюється важлива роль журналістів, працівників медіа, правозахисників та інших осіб, які сприяють реалізації права на свободу вираження поглядів, а також висловлюється занепокоєння порушеннями їхніх прав, зокрема насильством, залякуванням, переслідуванням, свавільними затриманнями та іншими формами тиску; державам нагадується про їхній обов'язок створювати безпечні та сприятливі умови для реалізації права на свободу вираження поглядів як в онлайн-, так і в офлайн-середовищі; підтверджується мандат Спеціального доповідача з питання про заохочення і захист права на свободу думки та її вираження, а також визнається важливість його діяльності для розвитку міжнародних стандартів у цій сфері [5]. У контексті захисту журналістів ця резолюція має загальний, а не спеціальний характер. Водночас вона прямо визнає важливу роль журналістів у реалізації цього права та наголошує на необхідності їхнього захисту від порушень, що робить її важливим елементом міжнародної нормативної бази у сфері забезпечення свободи журналістської діяльності;

– Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про безпеку журналістів та проблему безкарності (2013). Даною Резолюцією ООН закликає держави-члени докладати максимальних зусиль для запобігання насильству щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, забезпечувати притягнення винних до відповідальності шляхом проведення неупереджених, оперативних та ефективних розслідувань усіх випадків насильства, що належать до їхньої юрисдикції, притягувати винних до суду та забезпечувати потерпілим доступ до належних засобів правового захисту. Окрім того, держави мають створювати безпечне та сприятливе середовище, у якому журналісти могли б незалежно виконувати свою професійну діяльність без необґрунтованого втручання, зокрема шляхом: прийняття відповідних законодавчих заходів; підвищення обізнаності суддів, працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, журналістів і громадянського суспільства щодо міжнародних стандартів у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, які стосуються безпеки журналістів; здійснення моніторингу та документування нападів на журналістів; публічного засудження таких нападів; виділення необхідних ресурсів для їх розслідування та судового переслідування [6].

Варто відзначити, що протягом років було також прийнято: Резолюцію Ради з прав людини (A/HRC/RES/27/5) про безпеку журналістів (2014); Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/69/185) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2014); Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/70/162) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2015); Резолюцію Ради з прав людини (A/HRC/RES/33/2) про безпеку журналістів (2016); Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/72/175) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2017); Резолюцію Ради з прав людини (A/HRC/RES/39/6) про безпеку журналістів (2018); Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/74/157) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2019); Резолюцію Ради з прав людини (A/HRC/RES/45/18) про безпеку журналістів (2020); Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/76/173) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2021); Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/76/173) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2021); Резолюція Ради з прав людини (A/HRC/RES/51/9) про безпеку журналістів (2022); Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/78/215) про безпеку журналістів та проблему безкарності (2023); Резолюція Ради з прав людини (A/HRC/RES/59/15) щодо безпеки журналістів (2025); Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (A/HRC/RES/59/15) про безпеку журналістів (2025); Резолюція Ради з прав людини (A/HRC/62/L.12/Rev.1) про безпеку журналістів (2026) [7]. Зауважимо, що дані документи не створюють нових міжнародно-правових норм, а послідовно розвивають, конкретизують і адаптують вже існуючі стандарти до нових викликів. Саме в цьому полягає їх ключове призначення. Втім, їх значення розкривається у наступному: підтвердження того, що свобода вираження поглядів, гарантована статтею 19 Загальної декларації прав людини та статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, поширюється на журналістську діяльність; визнання особливої ролі журналістів у забезпеченні права суспільства на отримання інформації; засудження вбивств, насильницьких зникнень, катувань, незаконних затримань, залякування, переслідування та інших порушень прав журналістів; заклик до держав забезпечувати ефективне, незалежне та неупереджене розслідування злочинів проти журналістів і притягнення винних до відповідальності; наголошення на необхідності боротьби з безкарністю як однієї з головних умов забезпечення безпеки

журналістів; поступове поширення міжнародних стандартів на нові сфери, зокрема цифрову безпеку журналістів, захист жінок-журналісток, журналістів-фрілансерів, працівників медіа в умовах збройних конфліктів та в онлайн-просторі.

Окрім зазначеного вище, слід вказати, що прагнучи створити вільне та безпечне середовище для журналістів та працівників ЗМІ, у 2012 році Організація Об'єднаних Націй розробила на основі участі багатьох зацікавлених сторін першу в історії систематичну глобальну стратегію захисту журналістів, яка об'єднує органи ООН, національні органи влади, засоби масової інформації та організації громадянського суспільства. План дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності стосується фундаментальних аспектів запобігання, захисту та судового переслідування. Цей План став результатом процесу, розпочатого у 2010 році на прохання Міжурядової програми розвитку комунікації ЮНЕСКО (МПРК). Потім його було схвалено Радою головних виконавчих директорів Організації Об'єднаних Націй та представлено у Відні на другій Міжвідомчій нараді ООН з питань безпеки журналістів у листопаді 2012 року. План передбачає коаліційний та цілісний підхід до його реалізації, який координується ЮНЕСКО як спеціалізованою установою ООН у сфері сприяння вільному потоку інформації. Він включає шість напрямків: підвищення обізнаності; встановлення стандартів та розробка політики; моніторинг та звітність; розбудова потенціалу та дослідження. Для реалізації цього Плану було проведено тисячі заходів на глобальному та національному рівнях, що відображено у спеціальних інформаційних бюлетенях [8; 9, с. 162].

Протягом перших десяти років реалізації Плану дій ООН щодо безпеки журналістів та вирішення проблеми безкарності було досягнуто значного прогресу у сприянні створенню безпечнішого та сприятливішого середовища для журналістів і працівників засобів масової інформації. Це відбулося попри скорочення простору свободи преси, зниження довіри громадськості до професійної журналістики та руйнування бізнес-моделей медіа. Водночас за останнє десятиліття виникли нові виклики та були допущені невдачі у сфері забезпечення свободи слова та безпеки журналістів, які не були передбачені на початковому етапі розроблення Плану. До таких викликів належать цифрове стеження, онлайн-насильство та кіберзлочинність, що особливо впливають на жінок-журналісток; зростання масштабів дезінформації та поширення мови ворожнечі; а також стрімкий

розвиток цифрових технологій, який викликає занепокоєння щодо зловживань цифровими платформами та ролі інтернет-компаній у забезпеченні свободи слова і безпеки журналістів. До цих викликів також належить використання стратегічних позовів проти участі громадськості (SLAPP), які часто подаються проти журналістів з метою перешкодити їм висвітлювати питання, що становлять суспільний інтерес, а також зростаюча потреба в наданні екстреної допомоги журналістам як у конфліктних, так і в неконфліктних умовах. Під час Універсального періодичного огляду в рамках Ради ООН з прав людини діяльність держав-членів оцінюється, зокрема, за їхніми зусиллями щодо забезпечення свободи слова та безпеки журналістів. Нещодавно державам-членам також було надано інструменти, що містять приклади передового досвіду у цій сфері [8]. Таким чином, посилення реалізації Плану в наступному десятилітті вимагає вирішення цих нових викликів.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що Організація Об'єднаних Націй сформувала універсальну міжнародно-правову основу забезпечення свободи слова та захисту журналістської діяльності. Завдяки Статуту ООН, універсальним

міжнародним договорам, резолюціям Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Ради з прав людини, а також діяльності договірних органів і спеціальних механізмів було створено цілісну систему міжнародних стандартів, спрямованих на гарантування права на свободу вираження поглядів, забезпечення безпечних умов здійснення журналістської діяльності та протидію безкарності за злочини, вчинені щодо журналістів.

Особливістю діяльності ООН у цій сфері є її послідовний та еволюційний характер. Прийняті Організацією міжнародні документи не лише закріпили основоположні принципи свободи слова, а й забезпечили їх подальший розвиток відповідно до сучасних викликів, зокрема пов'язаних із цифровізацією інформаційного простору, зростанням кількості нападів на журналістів, поширенням онлайн-переслідувань та необхідністю посилення боротьби з безкарністю. Водночас План дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності став важливим практичним інструментом координації діяльності держав, міжнародних організацій та інститутів громадянського суспільства у сфері захисту журналістів.

Список літератури:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/conv#Text
2. Al-Moslamani K. A. M. J. The Legal Protection of Journalists and Media in Conflict Zones: thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. Brunel Law School, Brunel University, 2017. 309 p.
3. Safety of journalists : resolution / adopted by the Human Rights Council / URL: <https://digitallibrary.un.org/record/736875?>
4. Resolution adopted by the Human Rights Council on 1 July 2016 32/13. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet / URL: <https://right-docs.uwazi.io/en/entity/rqysz5a2gzg?page=1>
5. Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 July 2022
6. The safety of journalists and the issue of impunity : Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 2013. A/RES/68/163. United Nations General Assembly. New York, 2014. 3 p. / URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2014/99768>
7. Basic Texts Related to the Safety of Journalists (Last update: 15 June 2024) / URL: <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/basic-texts>
8. Journalism – an essential but dangerous profession. Official website UN URL: <https://www.un.org/en/safety-journalists>
9. Лихвар В.В. Статут ООН із питань міжнародно-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. К., 2024. № 4. С. 160–164.

Borovyk L. A. SYSTEM-WIDE INSTRUMENTS OF THE UNITED NATIONS (UN) AIMED AT ENSURING FREEDOM OF SPEECH AND SAFETY OF JOURNALISTS

Based on the analysis of international law, the article identifies and characterizes the system-wide instruments of the United Nations (UN) aimed at ensuring freedom of speech and safety of journalists. It is stated that thanks to the UN Charter, universal international treaties, resolutions of the General Assembly, the Security Council, the Human Rights Council, as well as the activities of treaty bodies and special mechanisms, a comprehensive system of international standards aimed at guaranteeing the right to freedom of expression, ensuring safe conditions for journalistic activities, and combating impunity for crimes committed against journalists has been created. The international instruments adopted by the Organization have not only

enshrined the fundamental principles of freedom of speech but also ensured their continued development in response to modern challenges-particularly those associated with the digitalization of the information space, the rise in attacks on journalists, the spread of online harassment, and the need to step up the fight against impunity. Nevertheless, it has been acknowledged that the UN Plan of Action on the Safety of Journalists and the Issue of Impunity has become an important practical tool for coordinating the activities of states, international organizations, and civil society institutions in the field of journalist protection.

Keywords: *instruments, United Nations, ensuring, freedom of speech, safety of journalists.*

Дата першого надходження статті до видання: 09.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026